КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА
ЕКОНОМІЧНО-СУСПІЛЬНИЙ МІСЯЧНИК — ЛЬВІВ
CO-OPERATIVE REPUBLIC
Ukrainian Monthly Review Lwiw — Poland

Ч. 4.
КВІТЕНЬ
1937.
РІЧНИК X.

НА ОКРАЯХ ДНІВ

ПЕРЕЛОМОВИЙ РІК!

Рік 1936 може стати зворотною точкою в розвитку нашої сільської кооперації. В цьому році вдалося зробити поважний крок вперед в ділянці, яка досі вважалася найбільш недоступною для кооперативної орґанізації: в ділянці збуту хліборобських продуктів, передовсім збіжжя.

Факт, що місце скромної цифри 200 ваґонів зерна, скупленого Окружними Союзами Кооператив у 1935 році і перепроданого будьто в своїм крузі ділання, будьто через Центросоюз у Львові — заняла у білянсі за 1936 рік вже доволі поважна цифра 2105 ваґонів — говорить сам за себе. Чотирнацять Окружних Союзів, не рахуючи їх централі, є вже членами львівської біржі продуктів, а що силою своєю вони не уступають іншим членам цієї біржі, приватним гуртівникам, на це вказує ця обставина, що тих 14 союзів доконало 15% оборотів біржі. Усі союзи, що провадять збіжеві операції, влаштували збіжеві маґазини, деякі вже у власних будинках.

Такий наглий скок, при ще недавній мізерії наших збіжевозбутових операцій, має очевидно свої причини. Не буде воно комплімeнтом, коли ствердимо, що рішаюче значіння тут мала с в і д о м а в о л я наших кооперативних чинників, які в осени 1935 року на зїзді представників окр. союзів, ухвалили вважати орґанізацію збуту с.-г. продуктів у д а р н и м з а в д а н н я м 1936 року. Правда, не без значіння було те, що рік 1936 був конюнктурально для збуту збіжжя надзвичайно щасливим (великий попит на збіжжя від літа 1936 р., постійна звишкова тенденція цін, легкий і майже певний збут). Але якби це були єдино рішаючі моменти, то, очевидно, в такім самім розмірі, як у нас, повинні були би зрости обороти також у приватних торговців і наш відсоток оборотів на біржі не міг би був піднятися до 15%.

З того треба зробити висновок на будуче: що солідарність і пляновість в торговельній роботі так само важні й доцільні, як у всякій іншій.

Перед нами завдання: закріпити ті позиції, які вже здобуті. Хочби навіть у ближчих роках і не вдалося досягти вищого відсотка оборотів, а тільки удержати те, що вже здобуте, то це вже буде успіх. Позиції будуть закріплені, якщо ділом, при нагоді річних білянсових розрахунків, союзи і Центросоюз засвід-

чать, що збут збіжжя через кооперацію дає хліборобові кращі умовини, як збут через приватника. На думку приходять отже: 1. надплати за доставлений членами (на всіх 3-ох ступнях орґанізаційної драбини) продукт; 2. скріплення аґрономічної обслуги села, з метою поправи якости доставленого зерна; 3. постепенне вводження системи контрактів з членами кооператив на доставу, з евентуальною пулінґовою розплатою; 4. постепенний перехід до приймання збіжжя тільки від членів кооператив.

Безперечний поступ, що його має наша закупочно-збутова кооперація за 1936 рік також у інших ділянках (зріст закупу споживчих товарів на 44%, домашньо-господарських на 89%, збуту живини на 72%, яєць у грошевій вартости на 77%, продукції мила Центросоюзу на 73%) — треба віднести очевидно в деякій мірі на рахунок поправи закупочної сили села; але ця поправа не була аж така велика, щоби пояснити в цілости зріст оборотів сільської кооперації. Здається, не помилимося, коли скажемо, що багато тут причинився факт значного оздоровлення господарки місцевих закупочно-збутових кооператив, головно через поборювання продажі на кредит. Цей перший поважніший успіх повинен для всіх кооператорів бути заохотою до того, щоби вперто продовжувати намічену лінію цілковитої зміни давних, передкрізових метод праці.

Не сміє бути повороту до давніх помилок!

ПРОТИ КОЛЬОНІЗАЦІЙНИХ НАМІРІВ.

Закон про приспішену парцеляцію — мимо всіх спротивів з українського боку — ухвалений соймовою більшістю. Хоч поважно зменшено квоту призначених під парцеляцію на бюджетовий рік гектарів землі, то все таки не відпала тенденція — зробити спеціяльно Галичину тереном кольонізації напливовим елементом. На бюджетовій комісії Сенату його член інж. Ю. Павликовський виголосив довшу промову проти законопроєкту, з якої виймаємо одно місце:

»Виринає питання, чи польська держава, маючи аґрарне перенаселення на землях корінно польських, немає часом **господарської конечности** шукати землі поза корінно польськими землями?

Отож слід згідно з дійсністю ствердити, що такої господарчої конечности корінна Польща не має.

Аґрарні відносини в корінній Польщі загострені на міру подібну до нашої батьківщини тільки в воєвідствах краківськім і келецькім! Зате запаси землі у воєвідствах центральних і західних під цю пору є о півтора рази більші, чим на українських землях в цілости, а чотири рази більші, як в країні найгострішого голоду землі: Галичині... Стан такий є наслідком досі на наших землях

переведеної цивільної і військової кольонізації. Захід шановано і далі шанується. Струю кольоністів кермується на схід...

Який же господарський ефект кольонізації українських земель?

Розгляньмо його з двох боків!

Скарб держави витрачує — зі шкодою для акцій, що зміряють до оборони, зі шкодою для демократизації освіти, від 1919 року великанські суми на вдержання кольоністів на чужій землі. В останнє тільки маєток фонду оборотового земельної реформи, змалів у наслідку відписання зобовязань кольоністів о 200 мілінів золотих і далі маліє...

Передбачується нові суми на кольонізацію з нагоди »інвестиційного пляну«!

Само ж хліборобство на нашій батьківщині дуситься на несамостійних рільничих варстатах, які дробляться через природний приріст населення сіл. Господарства ті щораз більше прибирають характер голодового самозасоблювання, відчахуються від ринку, бо мінімальний доплив готівки на села поглитує податок, примусова асекурація, адміністраційні кари... Падає село, а з ним і місто на нашій батьківщині.

Шириться голод, хороби тіла й душі серед безприкметної нужди і безнадійности...

Чому ж держава, яка все заявляє, що »рускєму людкові« не дасть вчинити кривди, не змінить і не зупинить кольонізаційної струї?

Чиж може кольонізацією здобуде для себе політичні вальори великої ваги?

На мою думку здобути їх — не здобуде!

Не може ж кольонізація, яка би опанувала і ввесь запас землі, на загал змінити українського етнічного обличчя нашої батьківщини. Про це пишуть і відповідальні польські політики.

Не потребую згадувати, як шкідливо ділає кольонізація на загострення суспільного і національного спору польсько-українського в Польщі! Як сприяє вона роздмухуванню вогня боротьби, як облегчує агітацію висланників Комінтерну, як дає тематику большевицьким радіостаціям!«

(Далі промовець говорить про недоцільність кольонізації з точки інтересів оборонности держави).

ДУЖЕ ВАЖНА СПРАВА...

У звязку з акцією охорони і підпирання дрібного виробництва, яка тепер ведеться на терені парляментарних тіл у Варшаві, появляється розпорядок, яким будуть звільнені від обовязку плачення соціяльних боезпечень усі домашні промисловці а крім того також »кружлівкарі«, себто робітники при ручних молочарських сепараторах.

Цей розпорядок не погіршить положення сільських праців-

ників, бо сільська людина на ділі й так майже зовсім не могла користати з чинитьб обезпечалень. Зате м. і. молочарські кооперативи будуть звільнені від обовязку плачення соціяльних обезпечень за своїх звичайно, доходячих робітників.

Це одначе не значить, що молочарні від тепер вільні від обовязку дбати про своїх робітників. Було би дуже недобре, якби молочарні попросту »заінкасували« те, що досі платили за своїх людей. Це було би неморально й несуспільно.

Значить — гроші ці є власністю робітників і мусять такими остати. Але не було би добре, якби ми хотіли дочислити цю квоту до платні персоналу — бо в той спосіб ці гроші розплилися би без сліду. Єдино правильне буде; складати ці гроші щомісячно у найближчій кредитовій установі на рахунок працівника, як його відправний фонд, який він мав би право підняти аж по відході з праці в кооперативі.

Крім того, що працівник в той спосіб прийшов би по якомусь часі до якогось капіталу, він дорожив би своїм місцем праці більше, як досі, бачучи, що про нього памятають і він помалу стає теж посідачем якогось майна. Маючи ж своє конто в касі, він в неодному випадку почав би докладати ще дещо на ощадність і з власних засобів.

А для цілого нашого господарства з того виросли би в короткому часі поважні вкладкові капітали.

ТРЕБА ПОДБАТИ І ПРО НИХ!

Як виходить із звідомлень кооперативних ревізорів та люстраторів, білянси за 1936 рік випадуть у наших кооперативах та союзах краще, як за попередній рік. У многих кооперативах та союзах будуть поважніші надвишки і то реальні надвишки, коли взяти під увагу, що роздача товарів на кредит на загал припинена (а ця позиція ставить завше під сумнів паперові білянсові зиски).

Очевидно, що згідно з кооперативним духом, поза скріпленням власних фондів та дотаціями на культурні й суспільні цілі, будуть ухвалюватися на Загальних Зборах товарові звороти. Це все в порядку. Але при тім усім не забуваймо ще про одну річ: про тих, що стоять безпосередньо при кооперативній роботі, про персонал кооператив. Не закриваймо очей на факт, що розвиток кооперації в нас у великій мірі був можливий коштом недокормлення, недоодягнення, взагалі безприкладно низького винагороджування наших робітників (умових та фізичних). Хто мав коли небудь нагоду інформувати чужинців про стан нашої кооперації і назвав при цьому платні, що їх одержують працівники нашого кооперативного апарату, як в місцевих кооперативах, так і в союзах, той знає, яке зчудування викликують ці інформації у чужих людей. Їм трудно навіть зрозуміти, як можна працювати при таких умовах винагороди праці.

Це, що було необхідне в добі тяжкої кризи, не може тяг-

нутися в безконечність. Ті установи й союзи, які вже вповні висановані, нехай уважають тепер точкою своєї чести поправити і матеріяльне і правно-професійне положення своїх працівників. (Під правним, розумію, забезпечення добрим і оправдавшимся працівникам постійности їх становища шляхом відповідних службових договорів, так як це принято в усій заграничній кооперації).

ДВІ КООПЕРАТИВИ ЗДОРОВЛЯ.

Ініціятива орґанізаційного виділу РСУК стрінула в краю зрозуміння: за першою кооперативою здоровля в Ремановї (пов. Львів) прийшла друга в Боднарові (пов. Станиславів). Очевидно, проте , чи задумане діло вдасться, чи не розїбється воно на яких небуть технічних труднощах, буде рішати не тільки добрий орґанізаційний плян »гори« (РСУК і Лікарського Товариства у Львові), але й наявність відповідних людей до ведення діла в обидвох місцевостях, які вибрано на перші пробні станиці. Хочемо вірити, що і в Ременові і в Боднарові така сильна воля найдеться у загалу місцевого громадянства та що стоїмо на порозі розвитку ще одної ділянки спілчанської праці.

Це ділянка, що до якої вже хіба ніхто не захоче закидати, що тут ходить про »роблення зисків« та про »інтерес«. Цією роботою кооперація повинна остаточно переконати всіх, що вона служить не кешені — а ідеї!

СТАН ТОРГІВЛІ В ПОЛЬЩІ.

В Польщі має бути під цю пору близько 450.000 торговельних підприємств, які викупили промислові свідоцтва; окрім того, як припускають знавці терену, є ще найменше 50.000 нелеґальних продавців, головно похатніх і вуличних. Разом отже є пів міліона підприємств.

Між тою армією посередників є одначе дуже мало більших купців. 400.000 підприємств викуповує свідоцтва 3-ої і 4-ої катеґорії, отже це все малі крамниці і крами, малі згінники або »фатори«.

Слабість торгівлі це наслідок убогости сільського й міського населення, недорозвитку промислу.

Між купцями 55% находиться в руках жидівського населення. Найнижчий відсоток Жидів є в західніх воєвідствах (8%), відтак іде Галичина 65%, врешті східні землі (75%). По містах жидівський елємент сильніший як на селі (60% проти 43%) — це цікаве явище. Цікаве є й те, що відсоток Жидів сильніший у дрібних як у великих підприємствах (I і III катеґорії). В четвертій катеґорії вони мають 63%, в I—III всього 37%. (Це трохи суперечить принятим поглядам на цю справу).

СЕЛЯНСЬКА ГОЛОВА РАХУЄ...

На одному з кооперативних курсів (в Олешичах любачівського повіту) автор цих рядків дав учням завдання: обчислити рентовність годівлі безріг при нинішних цінах. З більшого числа виробів вибрано два, що відзначалися особливою точністю обрахунку й поміщено у хронікальному відділі цього числа нашого журналу.

Характеристичне, що всі автори обрахунків виявили багато життєвого досвіду і вміння конкретно думати, прийшли до однакового висновку: що годівля безріг при теперішних цінах не поплачується, якщо у видатки вкалькулювати й винагороду господаря за обхід безріг, або дає тільки мінімальну надвишку.

В кожнім разі є відрадним, що між присутними курсантами найшлося поважне число таких, які зуміли випрацювати це завдання, яке вимагало фахового знання: зробили це скоро й солідно, деякі навіть з приміненням бухгальтерійної форми обрахунку.

Так, наше село вже не те, що колись було...

А що буде за дальших 10—20 літ? Чи не залишить воно за собою й усієї т. зв. дипльомованої інтеліґенції?

Висновок: інтеліґенції треба більш працювати над собою, особливо ж привчатися до к о н к р е т н о г о д у м а н н я!

ҐОСПОДАРКА ДЛЯ ЗИСКУ.

Коли кооператори вимагають перебудови господарства ради зиску на господарство для заспокоювання суспільних потреб, то оборонці капіталізму звичайно збувають це як беззмістову фразу.

Що однак »господарка для зиску, а не для потреб« це не видумка, а реальний факт, про це свідчать хоч би такі факти, що їх наводить відомий проф. В. Тотоміанц у швайцарськім „Genossenschaftliches Ideeblat":

У 1931 році бразилійський уряд, по довгім ваганню, зробив пропозицію австрійському про подарування частини з тої кави, що була призначена на знищення, безплатно для віденського бідного населення. Але австрійський уряд під тиском віденських купців відкинув цю пропозицію, щоби »не зруйнувати« купецтва обнижкою цін.

По день 15. вересня 1935 знищив бразилійський »кавовий інститут« 35.254.525 мішків кави.

В Лос-Енджелес торгівці молочних консерв виляли у 1935 році 200.000 літрів молока у канали, щоби не допустити до обнижки цін.

У Злучених Державах зарізано 1933 р. 600.000 коров, в ціли зменшення подачі молока.

В Єгипті знищено багато бавовни. В Канаді вживають ячменю на топливо; в Румунії якийсь час по вибуху крізи робили це саме з кукурудзою.

В Чілє викинено 225.000 овець на жир супам. На Цейльоні недавно знищено 30.000 тон чаю, а в голяндській Індії сотні коріння.

Для приватного купця чи промисловця рішаючим моментом є ціна й зиск; коли, через »надмір« продуктів ціна мала би впасти й він мав би менший зиск, то він волить знищити частину товару, аби тільки не зменшилася його квота зиску.

Французький письменник Гомберґ жадав у брошурі про крізу, щоби Ліґа Народів вглянула в нищення господарських дібр. Одначе, як каже проф. Тотоміанц, це за далека дорога. Швидше повинні в цю справу вглянути національні уряди та передати прим. споживчій кооперації, як представникові консументів, розділ між населення тих засобів, що мали би піти на знищення з яких небудь причин. Очевидно, що також добродійні установи могли би робити цю роботу.

ФРАНЦУЗЬКА НЕСПОДІВАНКА.

Від якогось часу Франція робить прилюдній опінії одну несподіванку за другою. Такою був наглий зворот від правого уряду Ляваля (лівиця звала його фашизуючим) — до сильно лівицевого уряду Блюма; не меншою несподіванкою була нагла децизія з вересня м. р. про девалюацію франка і знесення вільного обороту золотом; розчарування приніс людово-фронтовий уряд тим усім, які предсказували большевизацію Франції, коли обмежився тільки соціяльними реформами, не нарушуючи правних основ ладу: приватної власности і свободи торгівлі.

Черговою несподіванкою, майже революційною, була остання постанова французького уряду, з половини березня — про поворот до вільного обороту золотом; а вже найбільшою сензацією був небувалий успіх підписки національної позички на зброєння, якої перша транша, у висоті $5^1/_2$ міліярда франків, була субскрибована вповні протягом одного дня, до год. 7. вечером.

Тих усіх подій не можна зрозуміти інакше, тільки як прояв тяги французького народу до консолідації в обличчі загрози німецького реваншу. Як довго буде ця загроза існувати — так довго Франція буде перемагати всі внутрішні соціяльні труднощі, одним гаслом: la patrie en dangère! (батьківщина в небезпеці).

Даремні одначе сподівання »приятеля зі Сходу« на політичну революцію у Франції та захоплення влади в цій країні своїми аґентами. Хід подій у цьому краю вказує радше на щораз більше еманципування його з під впливів СССР на внутрішню політику Франції.

НАРОДНЄ ГОСПОДАРСТВО

Перспективи сільського господарства Сходу Европи

Як відомо, піднесення врожайности до сучасного стану (18—27 квінталів з гектара) в Західній Европі перейшло два періоди: повільне і швидке піднесення. Перехід від трьохпілля до плодозміну (з великою участю конюшини, яка засвоює азот з повітря) постепенно підносив урожайність з кінця XVIII до 80-х років XIX століття. Вживання ж штучних мінеральних угноєнь (початок—кінець XIX століття) давало найвищі врожаї вже на початку XX віку. Наприклад у Німеччині період біольоґічного підношення врожаїв тягся майже сто літ (від 1785 до 1855 р.р.) і при цьому врожайність зросла з 7 на 15 кв. з 1 га. Піднесення ж урожайности до 23 сотнарів, при вжитті мінеральних угноєнь, осягнено за яких 25—30 років. Подібні ж висліди з хемізацією сільського господарства одержано й по інших країнах Зах. Европи. Закінчення першого періоду розвитку припадає коло 1840 р., коли питома вага посіву конюшини дійшла до 27%, а врожаї досягли 15 кв. з гектара. Дальше піднесення врожайности відбувалося майже виключно коштом додавання мінеральних угноєнь. Судячи по тому прикладу Зах. Европи, треба би і для СРСР більше століття для хемізації й інтенсифікації його сільського господарства. Такий шлях, звичайно, дуже довгий для сучасного темпа життя в СРСР. Але з другого боку такій бідній на капітали країні, як СРСР, не вільно іґнорувати того факту, що технічний азот з мінеральних угноєнь, поминаючи інші його хиби, є завжди дорожчий, ніж азот біольоґічний (через метеликоцвітні) і з натурального гною. Коли ж видатки при управі конюшини чи люцерни покриває скотарство, то біольоґічне громадження азоту з повітря приходить даром. Зважаючи на все це, в СРСР плянується швидко поширити конюшину, інтенсифікувати скотарство і розбудувати в найкоротший час продукцію мінеральних угноєнь.

За старої Росії систематичних дослідів над впливом угноєнь на ґрунти не переводилося, а задовольнялися окремими спорадичними дослідженнями. За СРСР цими дослідженнями в широкому мірилі почав з 1925 р. займатися науковий інститут для справ угноєння. Він сконстатував, що найпотрібнішим угноєнням для СРСР є азот, за ним слідує фосфор, а на останньому місці стоїть калій (потас). Найбільше угноєнь всіх родів потребують північні ґрунти. На південь потреба угноєнь зменшується. На чорноземлях впливу калійних угноєнь для більшости полевих культур не відчувається. Виключенням з цього є культура бурякового цукру і деяких овочевих. Праці названого інституту, як також дореволюційні досліди Енґельгардта вказують, що деякі підзолисті (зашкірні) ґрунти й чорноземні СРСР можна угноювати фосфоритним борошном без хемічного оброблення. Площу таких ґрунтів обчи-

слено в 50% усієї орної землі в СРСР. Фосфоритне борошно на цих ґрунтах ніби може заступати суперфосфат при подвійній дозі під усі сірі збіжжа, озиму пшеницю, бараболю, цукровий буряк, конюшину та коноплю.

Запаси сировини для мінеральних угноєнь в кол. Росії досліджувано на території головно европейської частини. За СРСР, з початком створення промислової бази і на сході, розвідки поширилися й на азійські райони. На 1. I. 1934 р. ґеоґрафічне розміщення й ґеоґрафічні запаси фосфатів в СРСР такі (в 1000 тон)[1]:

	Карелія	Чуванська й Уральс. Татарс. обл.	АСРР	УСРР	П. Кавказ	Козацька АСРР	БСРР	Решта СРСР (європ. частина)
	Апатити	Фосфорити						
Запаси	701357	102954	543341	41360	2561	849049	10357	1702377
% P_2O_5	18—29	13—14	12—18	12—32	14,1—22	12—19	16—17	12—25

Отже вся апатитова і майже половина фосфоритової сировини знаходяться в родовищах на далеких окраїнах СРСР. Крім цього більшість цієї сировини має малий відсоток фосфору. Фосфати ж з 24 і більше % P_2O_5, придатні на виріб звичайного суперфосфату складають лише 1,5% усіх резерв і всі вони знаходяться в Карелії та УСРР — на окупованих СРСР територіях. Таким чином для орґанізації виробу звичайного суперфосфату запаси сировини в СРСР взагалі не є великі, а в Московщині є відсутні. Через це промислових фосфорових угноєнь в СРСР мусить застосувати й дорожчі способи перерібки фосфоритів (з одержанням подвійного суперфосфату й преципітатів), або звертатися й до імпортованої сировини. Родовища апатито-нефелітових пород в Карелії уможливлюють орґанізацію тут виробництва дешевого суперфосфату, але треба імпортувати для цього сировину для добування сульфатового кисня і рахуватися з віддаллю до хліборобських районів в тисячі кільометрів. Калієві угноєння у вигляді родовищ сильвініту й карналіту, знайдено в районі Соликанська й Березників на Уралі. Запас калія в них обчислюють приблизно в 15 млрдів тон, що перевищує в 6 разів відомі перед війною світові запаси.

За академиком Д. Прянишниковим та проф. А. Лебедянцевим[2]) СРСР при сучасних розмірах його посівної площі потребує угноєння на 70.000.000 га. А це значить, що при найменших европейських нормах (3 кв. на 1 га) потрібно 21.000.000 тон, а при вищих нормах — 42.000.000 тон угноєнь. Ці кількости майже дорівнюються світовим продукціям мінеральних угноєнь у 1933 р. (29.800.000 т.) та в 1929 р. (46.100.000 т.). При таких потребах продукція всіх мінеральних угноєнь СРСР у 1933 р. досягла лише коло

[1]) Минеральные удобрения и инзектофунгисиды, 1935, ч. 4, ст. 48—57.

[2]) Плановое хозяйство, 1935, ч. 3, ст. 79.

1.146.80 т.[3]), або коло 5% найменшої європейської норми. В тому ж році мінеральних угноєнь виробили: Німечична — 3.890.000, Франція — 2.793.000, ЗДПА — 2.753.000, Бельґія — 1.158.700, Голяндія — 824.600, Канада — 114.900 тон. Отже найбільший посівною площею і з найбільшою потребою Радянський Союз щодо виробництва мінеральних угноєнь ще й досі займає дуже скромне місце, між найменшими — Бельґією й Голяндією. Після пляну розбудови промисловости мінеральних угноєнь (2-га пятилітка) в 1937 р. СРСР має виробитих вже 8.290.000 т. (рахуючи в цьому лише перемелення фосфоритів на борошно). Цією кількістю СРСР перевищила би продукцію всіх держав світу навіть в оптимальний для них 1929 р.). Однак коли б і такий проєкт зреалізувався (проти чого є обєктивні умови), то сільське господарство СРСР дістало би лише коло одної третини потрібних йому угноєнь, рахуючи найменшу норму.

Сучасна промисловість фосфорових угноєнь СРСР обмежується лише до суперфосфатових фабрик. Їх існує лише сім: три в УСРР (потужність їх становить 49,5% цілого виробництва), 2 в Московській області (з 17,6% виробництва) 1 в Ленінградській області (27,7% цілої продукції) та 1 на Уралі (з 11,2% всього виробництва). Загально їхнє виробництво виносить річно 1.150.000 тон[4]). Азотові угноєння виробляють на фабриках: в Березниках на Уралі та в Горловці в УСРР, що разом у 1932 р. виробили 22.200 тон. За пятилітнім пляном будуються ще фабрики азотових угноєнь в Магнітогорську й Богомолово на Уралі та в Каменському в УСРР. Потасові угноєння тимчасом добуваються лише на Соликамській сільвінітовій копальні та збагатній фабриці, що працюють від 1932 року. Плянують також збудувати карналітову копальню.

Натурального гною за підрахунками акад. Д. Прянишникова й проф. А. Лебедянцева в 1933 р. ніби зібрано в СРСР 407.000.000 тон. Однак І. Кукса зазначує, що ще і в 1935/36 році можна було би зібрати лише коло 400.000.000 тон гною. За названими авторами в 1937 р. плянується зібрати 680.000.000 т. натурального гною, а І. Кукса уже в 1936 р. зазначує: »Пятилітнім пляном намічено одержати в 1936/37 р. 439.000.000 т. гною[5]). Очевидно, що ця друга цифра імовірніша. Але візьмім далі ак. Д. Прянишникова й проф. А. Лебедянцева й визначім кількість 3-х головних речовин: азоту, фосфору й калія в натуральному й мінеральному угноєнні, що одержані й плянуються до одержання, — тоді матимемо такі кількости (в міліонах тон)[6]):

---

[3]) Социалист. строит. СССР. Статист. ежегодн., 1935, ст. 200; Народнохозяйственный план, 1935, ст. 152.

[4]) Минеральные удобрения и инзектофунгисиды, 1935, ч. 2, ст. 10.

[5]) Плановое хозяйство, 1935, ч. 3, ст. 84; Социал. реконструкция с.-хоз. 1936, ч. 9, ст. 91.

[6]) Плановое хозяйство, 1935, ч. 3, ст. 84.

	Натуральний гній 1933 р.	Натуральний гній 1937. р.	Хемічна промисловість 1937. р.
Азот	2,0	3,4	0,3
P_2O_5	0,8	1,4	0,7
K_2O	2,4	4,1	0,2

Після цих даних хемічна промисловість СРСР за цілковитої реалізації розбудови її після другого пятилітного пляну ще й у 1937 році постачатиме лише коло $^1/_{11}$ азоту, $^1/_2$ фосфору і $^1/_{20}$ калію проти того, що можна одержати з натурального гною. Цей останній таким чином набуває особливо великого значіння в хемізації й інтенсифікації с. господарства СРСР. Крім цього натуральний гній, як відомо, є універсальним угноєнням. Ним, як зазначує В. Шейдевінд, можна угноювати всілякі ґрунти за виключенням низових торфових, які надзвичайно багаті гумусом та активними сполученнями азоту. Гній як в нечорноземі, так і в чорноземі причиняється до піднесення врожаїв. Він поліпшує фізичні властивості ґрунту. Фосфор і калій з натурального гною засвоюються рослинами значно ліпше ніж з відповідних мінеральних угноєнь. Комбінування натурального гою з мінеральним теж сприяє піднесенню врожайності. Як відомо, зменшення врожайности підчас світової війни в Німеччині (ще досі не зрівнялося з довоєнним станом) є наслідком упадку скотарства і зменшення натурального угноєння.

В СРСР скотарство значно винищено й за його плекання почали братися лише останніми роками. В 1934 р. у порівнанні з 1928 р. в СРСР поголівя худоби зменшилося так: у коней — в 2,2, у рогатої худоби — в 1,5, у овець і кіз — 2,3 і у свиней — 1,1 рази. В УСРР ми простежимо це зменшення за такими даними (в 1000-ах голів)[7]):

Роки:	Коні	Рог. худоба	Вівці й кози	Свині
1916	5477,2	7706,6	6379,4	4629,4
1935	2549,3	6279,3	2756,2	4734,7

За останньою гіпотезою на 1937 р. плянується піднести поголівя приблизно на дореволюційний рівень, що подвоїло б і кількість натурального гною. Щодо збирання й переховування його, то І. Кукса[8]) зазначає, що орґанізація використання орґанічних угноєнь »у нас перебуває в надзвичайно незадовільному стані. На практиці часто виявляються прямі тенденції недбальства в орґанізації гнойового господарства... В совхозах справа з користанням гноєм стоїть дуже зле. Між тим конкретних заходів для полагодження цієї справи не вживається. В наслідок цього на початок ярової сійби (1. 4. 1936 р.) по всіх совхозах вивезено на поле лише 23,5% гною. В Азово-Чорноморському краєві — 1,2%,

7) УСРР в цифрах, 1936, ст. 239.

8) Социалист. реконструкц. сельск. хозяйства 1936, ч. 9, ст. 92, 93.

в Північно-Кавказькому — 1,5%, в Криму — 2,2%«. Звичайно, що коли плян на 2-гу пятилітку зреалізується, то натурального гною вистачить не на 1 міліон га, як у р. 1933, а на коло 17 міл. (при повній нормі 40 т на 1 га). Однак треба до цього завважити, що половину натурального гною ще й досі в УСРР і на П. Кавказі спалюють. Не зважаючи на плянування й передачу майже всієї худоби до совхозів і колхозів, які легко контролювати державним апаратом з центру, радянські економісти ще й сьогодня примушені констатувати, що в УСРР і на П. Кавказі половина гною витрачається на паливо. І це в районах, звідки вивозиться мінеральне паливо!

Через таке марнотратство натурального гною в УСРР та на П. Кавказі його і в загальному балянсі СРСР вистарчало лише на 5, а не на 10 міліонів га, за пляном же, коли буде виконаний, вистарчить на 8,5 міл., а не на 17 міліонів га. Якщо ж уважати, що натуральний гній підтримує нормально родючість ґрунту протягом 6 років, то в СССР ним угноювалося 30 міліонів га, а плянується забезпечити 51 міліонів. Загальний же рівень забезпечення с. господарства СРСР натуральним гноєм видно з такого порівнання з деякими державами (в тонах на 1 га)[9]):

Данія	Бельґія	Німеччина	Франція	СПДА	Канада	СРСР
19,6	14,8	10,8	8,3	5,1	4,5	3,0

З наведеного слідує, що СРСР мінеральними угноєннями, при найменшій в З. Европі нормі (3 кв. на 1 га) в 1933 р. спромігся угноїти лише 3,8 міл. га, або коло $^1/_3$ самих лише технічних культур, під посівом яких тоді було 12.029.000 га. Разом же з натуральним гноєм в СРСР могло би угноюватися 33.800.000 га, або коло половини площі, що конче потребувала угноєнь і менше $^1/_4$ загального посіву. На 1937 рік гостру недостачу на фосфорові угноєння плянується в СРСР полагодити додачею фосфоритового борошна, виріб якого легше й дешевше орґанізувати. В умовах СРСР розмелення на борошно фосфоритів вимагає втричі меншого, ніж суперфосфатове виробництво, інвестування капіталу і коштує самозрозуміло дешевше. При подвійній же проти суперфосфату дозі це борошно, згідно з дослідами, про які уже згадувалося, може заступати на деяких ґрунтах хемічно приправлені фосфорові угноєння. Через те бідний технічно й капіталами СРСР плянує в 1937 р. виробляти 8.290.000 т. угноєнь з великою участю в ньому фосфоритового борошна. При цьому на 1 га плянується давати по 5,9 квінталів. Така велика пайка, крім значної участи фосфоритового борошна, викликана ще й тим, що угноюватимуться лише ґрунти під технічні культури. При цьому способі можна буде угноїти коло 14 міл. га, або площу лише під технічними культурами. Загальна ж площа, яку можна було угноювати всіма засобами,

[9]) Плановое хозяйство, 1935, ч. 3, ст. 84.

якщо плян буде виконаний вповні, становитиме коло 65 міл. га, себто коло половини тодішньої посівної площі.

Отже бачимо, що при 100%-ім виконанні плянів, після 1937 року в СРСР промисловість (включаючи до неї й механічне перемелювання фосфоритів на борошно) з напруженням може забезпечити лише ґрунти під технічні культури. Зернові ж культури й надалі лишатимуться на натуральному гною та біольоґічному азоті. Із 14.900.000 га технічних культур в 1937 р. окремі ґатунки мінеральних угноєнь діставатимуть: азот та калій лише 2,5—2,8 млн. га, фосфор — 4.700.000 га. А треба додати, що крім технічних в 1937 р. в СРСР плянується засівати 9.570.000 га городинно-баштанових культур, що матимуть перевагу на мінеральне угноєння перед зерновими. Це ж говорить про те, що ще не одна пятилітка мине в СРСР, аж можна буде давати мінеральні угноєння і під зернові культури. Особливо ж гостро відчувається недостача азотового угноєння.

Треба однак пригадати, що і в З. Европі і тепер азот в більшій частині (75—80%) до ґрунтів вноситься біольоґічним процесом. Відношення поміж азотом технічним і біольоґічним по ріжних країнах звичайно не є однакове. Там, де є багато землі (на 1 душу населення), збільшується біольоґічний азот, в бідних землею країнах, з густим населенням і промислово розвинутих зростає значіння технічного азоту. СРСР під цим оглядом дуже відстає від З. Европи, розпоряджає ще дуже слабенькою хемічною промисловістю та дуже великою площею землі, яка могла би бути заораною. Так в европейській частині СРСР земель, придатних під оранку, є коло 11 га на душу населення, а з Сибіром ця цифра могла би піднестися до 100 га, тоді як у Німеччині можна ще заорати лише 0,7 га, у Франції — 1,35 га[10]).

Питання азотового угноєння теоретично радянські автори й розвязують по лінії інтенсивного сіяння конюшини й інших кормових та швидкого збільшування поголівя скотарства. Однак фактично ще й у р. 1934 площа всіх кормових в СРСР складала 7.116.600 га[11]), або 5,4% посівної площі тоді ж, проти 11—32% лише збирачів азоту в З. Европі. Скотарство ж, як уже згадувалось, тоді ж знизилось до половини (кругло) поголівя проти дореволюційного часу. Само собою зрозуміло, що мусять пройти десятиліття, поки стан посіву збирачів азоту і поголівя худоби в цілому СРСР дійде до сучасного рівня в З. Европі. Остання ж натурально за цей період зробить дальший поступ. Отже дігнати З. Европу по хемізації й інтенсифікації с. господарства СРСР буде дуже й дуже важко, якими б безоглядними способами він не користувався. Варто тут навести постанову Ради народніх комісарів Союзу СРР і центрального комітету ВКП(б) від 29. IX. 1932 р.,

---

[10]) Там же, ст. 89.

[11]) Социалист. строит. СССР. Статист. ежегодн. 1935, ст. 326—327, 334—339.

а саме[12]): »1. Припинити дальше поширення площі технічних і пашних культур за пляном 1933 р. і визнати доцільним розширення площів лише зернових (головним чином по пшениці, вівсі й ячменю)«. Як бачимо, збирачів азоту поширювати не збираються, хоч, як це обстоюють фахівці. Очевидно, що такі постанови не можуть не гальмувати переведення в життя тих намірів, які відповідають прискоренню хемізації й інтенсифікації с. господарства в СРСР.

Якісним станом промисловість мінеральних угноєнь СРСР, не зважаючи на переведені реконструкції й розбудови, похвалитися також не може. За період кризи в капіталістичних країнах виробництво азотових угноєнь знизилось на 60%. Але якісно ці фабрики (в ЗДПА, Франції, Німеччині, Бельґії й інших) надзвичайно удосконалилися. Добування синтетичного амоняку на них лучиться з виробом метілевого спірту. При цьому від одного виробництва на друге переходиться за декілька годин, змінивши для цього лише склад ґазу й каталізатор. В Німеччині на підприємствах Leunawerke, чи в Англії на Billingham азотові угноєння одержують при виробництві синтетичної бензини. Такі комбінування дозволяють раціонально використати могутні і найраціональніше побудовані аґреґати. У цей же час в СРСР амонячна, наприклад, салітра, що є тут найбільш поширеним азотовим угноєнням, ще досі приходить до хліборобства в надмірно вохкому злежалому стані і вимагає розтирання перед ужиттям. Сульфонітрат та сульфат амонію одержують в дуже розпиленому стані, що причиняється до страт як при транспорті, так і при зуживанні. Калієві солі із Соликамську також через спорошкованість і дрібно кристалічний стан легко злежуються. Як зазначує Б. А. Соколовський[13]) суперфосфатні фабрики СРСР теж дуже слабо озброєні апаратурою. Відділи розмелювання здебільшого мають малопотужні кільцеві млини, як Кента, Мексикону тощо. Сировинних та експедиційних стацій на цих фабриках або цілком не буває, або вони в початковій стадії механізації. Апаратура старих фабрик так зносилася, що вимагає негайної заміни. Лише три нові суперфосфатові фабрики (Костянтинівська в УСРР, Воскресенська в Москві й Невська в Ленінграді) своїми розмірами й станом відповідають фабрикам З. Европи та ЗДПА. До виробу приципитатового фосфорового угноєння з містотою 28—35% P_2O_5 в СРСР щойно (в 1934 р.)[14]) приступають, хоч більшість сировини надається саме до цього процесу.

Очевидно, що окраїни СРСР, якими фактично являються УСРР та П. Кавказ, підлягаючи всім плянуванням центральної

[12]) В. В. Килосадзе, Важнейшие решения по сельскому хозяйству, 1936, ст. 250, 251.

[14]) Народно-хозяйственный план на 1935 год, 1935, ст. 152.

[13]) Мінеральные удобрения и инзектофунгисиды, 1935, ч. 2, ст. 10, 13.

влади, не можуть мати ліпшого стану хемізації й інтенсифікації с-господарства ніж цілий СРСР. Перевагою їхньою є лише природні умовини, їхні на великих просторах ґрунти чорноземлі, що майже не потребують азотових і калієвих угноєнь.

Висновки.

1. Влада СРСР плянує дуже швидке інтенсифікування с.-господарства, зокрема через його хемізацію (через поширення площі посіву азотозбирателів, піднесення скотарства й уживання натурального гною та інтенсивне розбудування промисловости мінеральних угноєнь). Тимчасом усі ці заходи мають здебільшого деклятивний характер, бо реалізація їх находиться в початковій стадії.

2. Коли б усі пляни другої пятилітки в галузі с.-господарства зреалізувалися, проти чого говорять обективні умови, то в 1937 р. був би такий стан с.-господарства в СРСР:

а) поголівя скотарства ледве дорівнялося б до дореволюційного стану;

б) мінеральних угноєнь ледве вистарчало б для площі під технічні культури;

в) угноєння, по нижчій нормі, діставала б ледве половина засівної площі. Зенові ж культури ще не одну пятилітку лишатимуться без мінеральних угноєнь.

3. Промисловість штучних угноєнь в СРСР також перебуває ще на початку своєї розбудови. Базується вона головно на старих підприємствах і постачає не тільки недостатню кількість готових виробів, а й низької їх якости. До виробу концентрованих угноєнь лише приступається.

4. При такому стані хемізації с.-господарства, розмірі заораної площі й рівні врожайности експорт збіжа з СРСР є ненатуральним явищем. Експорт зерна з СРСР закордон можна пояснити лише цілковитим нехтуванням інтересів власного населення, яке не спиняється навіть перед його вимиранням з голоду.

В. Іванис.

СТОРІНКИ МИНУЛОГО

Наші рочдельці*)

Галичина.

В Галичині першим »рочдельцем« серед українців був Василь Нагірний (1847 — 1921), котрий запізнався з кооперативним рухом у Швайцарії, перебуваючи на студіях в Циріху. Було це в 70 роках минулого століття, коли Ціріхське споживче товариство належало до найкращих коопeратив в Зах. Европі. В склепах його Нагірний напевно купував товари і не міг не зацікавитися орґанізаційною формою цих торговельних підприємств та їх ідеєю. Повернувши по закінченню студій до краю з дипльомом архітекта, пошукуючи поля для примінення своїх сил в службі для народу, пригадав собі Нагірний ціріхське споживче товариство і взагалі модний тоді в Західній Европі серед народолюбної інтеліґенції кооперативний рух та познайомив з ним галицько-українську суспільність, очевидно з ціллю викликати якийсь відрух серед неї на цю ідею, що привів би до якогось практичного почину. Це був ряд статей, п. з.: »Як собі люди в нужді помагають«, — уміщених на сторінках »Діла« в 1882 р.

В рік пізніше В. Нагірний являється співосновником першої української споживчої кооперативи, п. н.: »Народна Торговля«, стає директором цього товариства, яке скоро виростає в поважну торговельну установу. Але з перших же років існування »Народня Торговля« бере не цілком правильний напрям діяльности. Сама назва товариства — »Народна Торговля« — говорить, що його основникам і провідникам, в особах Нагірного і Ничая, ходило про ународовлення торговлі, що вся знаходилася в чужих руках, а вищі соціяльні цілі, які привязувано до кооперації на Заході, відразу відійшли на задній плян і взагалі мало були усвідомлені. Сам Нагірний в своїх нечисленних виступах в пресі ніколи не вертався до теми, порушеної в статях »Діла« 1882 р., а свої досить великі орґанізаційні здібности зужив не на створення масового кооперативного руху за західньо-европейськими взірцями, а на творення національної (народної) торговлі, на орґанізацію ремісників і т. ін.

І нічого не можна мати проти такого підходу до справи; навпаки, треба все памятати і підкреслювати наші національні еманціпаційні змагання на економічному полі, але при цьому не повинні ми забувати, що великий суспільно-економічний рух мусить мати свою вищу внутрішню ідею, без якої він буде кволим, немічним. І нерозумно експеріментувати в практичній роботі, замісць покористуватися досвідом інших народів і засвоїти випробувані вже суспільні форми орґанізації торговлі та методи праці.

*) Кінець артикулу друкованого в лютневім числі »Кооп. Респ.« за б. р.

Нагірний і тов. про це забували. Тому їх праця не дала таких результатів, які могла дати. »Нар. Торговлю« вони пристосовували до обслугування українських торговельних підприємств взагалі, без огляду на їх характер. Але тяжко було сполучити роздрібний торг з гуртовим, тим більше, що гуртовий відборець був припадковий і непевний. Тому »Народна Торговля« виросла у многосклепове торговельне підприємство роздрібної торговлі, з розкиданими по цілому краю склепами, клієнтелею яких є не так члени товариства, як взагалі покупні, отже припадкові люди; а в цих умовах важко було додержуватись рочдельських ідей і засад, стати притягаючою силою для українського населення й осередком його суспільно-національних змагань.

З заснованням »Народної Торговлі« у Львові почався торговельний рух на провінції. Почали закладатися українські крамнички при церквах, при читальнях а також приватні. На початку цього століття було їх коло тисячки, але вони не створили національної торговлі, бо їм не просвічувала велика ідея зміни суспільного устрою і створення економічної підстави для національного визволення. Приватні українські крамарі показалися менше оборотними від своїх конкурентів — жидів і не виросли в поважну силу, а церковним і читальняним зовсім не повелося, бо була це хибна орґанізаційна форма; провадились вони безконтрольно і, крім деморалізації та знеохочення до громадських починів на економічному полі, нічого іншого по собі не лишили.

*

З безпощадною критикою цього стану річей в нашій національній торговлі в Галичині виступив на початку цього століття Іван Петрушевич (* 1875). Побував він довший час в Анґлії, познайомився там основно з цілістю кооперативного руху, його історією, провідними ідеями, орґанізаційними формами і методами праці та відбув довшу практику в одній з найкращих в Анґлії споживчих кооператив в Гартлєпуль. Переходячи з бюра до бюра, з одного відділу до другого, пізнав до подробиць всю техніку торговлі, бюрову маніпуляцію і т. п. Попри те поповнив своє загальне образовання, спеціяльно з економічної області, та повернув до краю повний реформаторських замислів й енерґії до праці на полі кооперації. Передовсім поділився зі своїми земляками тим, що він бачив в Анґлії кооперативного і чого навчився.

На сторінках »Економіста« появилася в 1905 р. незвичайно цікава і повчаюча моноґрафійка Ів. Петрушевича про спілкову крамницю в Гартлєпуль, в якій відбував він кооперативну практику. В ряді статей в тому ж »Економісті« й інш. орґанах преси знайомить він земляків з кооперативними осягами інших народів, із засадами ведення кооперативних підприємств та розкриває краєвим діячам очі на безплідність їх дотеперішної праці на економічному полі, спеціяльно в области торговлі, через те, що вона

ведеться безпляново, що їй не присвічує вища ідея, що їм незнані випробовані де-інде раціональні методи праці, без приміненння яких їх квазі кооперативна діяльність була і остане товченням води в ступі. Всі статті Петрушевича зраджують у автора глибоке знання предмету, про який пише, і велику віру в кооперативну ідею та кооперативну форму орґанізації, а недостачі нашого економічного життя підмічені так остро і описані так яскраво, що деякі його статті не втратили на своїй актуальности і для теперішного часу, бо багато з тих недостач з перед 30 літ лишилося й до нині.

Петрушевич дістав посаду в »Н. Т.« в характері секретаря. Становище підрядне і не отвирало йому великого поля до попису. А всеж він на цім становищі почав був переводити деякі реформи в нашій торговельній кооперації. — Занявся опрацьованням статутів для споживчих спілок, форм книговодства, поучень і написав прекрасний практичний підручник ведення кооперативних спілок систем. Рочдель, з незрівнано ясним і переконуючим викладом основ рочдельської системи торговлі. В своєму селі Єзуполі пов. Станисл. закладає в 1906 р. першу правильно зорґанізовану споживчу спілку, в якій запроваджує рочдельські засади торговлі — купно і продаж за готівку, чекова система торговлі, звороти пропорціонально закупу. По Єзуполі приходить ряд подібних спілок в інших місцевостях. Справа, здавалося, малаб далі йти гладко, але тут прийшлося наткнутися на ряд перешкод, як недостосованість »Народної Торговлі« до ролі орґанізаційного і закупочного центру, як соломяний огонь, що скоро спалахує і також скоро гасне, інертність і т. п. — і то не тільки на низах, але і на верхах. Не знаю ближче причин, через які Петрушевич по кількох роках відійшов з »Народної Торговлі« і обняв провід в дирекції »Достави«, — позиція під кооперативним і суспільним оглядом не впливова, а праця там була для нього не цікава й безплодна. Знаю тільки, бо сам безпосередно від нього це багато разів вислухував, як він нарікав на »тупі рутенські голови«, з якими нічого — мовляв — доброго не можна зробити, та що реформу требаб починати з гори, але він в цьому безсильний. І зрезиґновано опускав руки.

Заложені ним перші споживчі кооперативи на селах якийсь час придержувались рочдельських засад, а потім поволи почали про них забувати, не відчуваючи строгого натиску на це згори. Число кооператив з кождим роком збільшалось і перед війною було їх вже поверх сотки, але не знаю, чи хоч одна кооператива вповні придержувалась рочдельських засад. Всеж завдяки статутовій формі орґанізації і ревізіям Союза Ревізійного ці кооперативи, хоч не були ідеалом, але представлялись далеко краще, як церковні або читальняні склепи.

Особисто пізнав я Петрушевича в перший рік свого побуту у Львові, то зн. 1908 р. Він мене запросив якось до себе до Єзу-

поля, подивитися на його спілкову крамницю, описану мною тодіж в київській ґазеті »Слово«. Я щойно почав тоді, за спонукою пок. К. Паньківського, цікавитись кооперацією і студіювати кооперативну літературу та писати на кооперативні теми в »Економісті«. Тож знайомство з Петрушевичем було для мене важною находкою. Він багато знав, був всесторонно освічений й очитаний чоловік і з ним інтересно було поговорити. Діяпазон його заінтересовань був дуже широкий, від торговлі перцем до літератури і штуки.

На просвітно-економічнім конґресі в лютому 1909 р. Петрушевич зголосив реферат про потребу основання специяльного товариства для пропаґанди і орґанізації спільництва і предложив проєкт статуту такого товариства п. н.: »Єдність«, зреферований в »Пропамятній Книзі« Конґресу. Цей виступ Петрушевича говорив сам за себе, а саме, що для української суспільности недоставало кооперативного освідомлення, і що існуючі центральні економічні і культурні (»Просвіта«) орґанізації негодні цеї люки заповнити, що для цього потрібна окрема орґанізація. Посередньо це був виступ проти проводу »Народної Торговлі« і »Союза Ревізійного«; тому проєкт Петрушевича далі сторінок »Пропамятної Книги« не пішов. Він навіть не був відчитаний на кооперативній секції Конґресу, як і багато інш. рефератів, бо цілий цей Конґрес був, вправді, показною маніфестацією, але що до ділової сторони — низче всякої критики. Те, що кооперативні круги проєкт утворення нового ідейно-орґанізаційного осередку кооперації зустріли повною мовчанкою, ще більше вразило Петрушевича. Він засклепився в »Доставі« і майже перестав інтересуватися кооперативними справами.

Не знаю, коли саме Петрушевич знова виїхав до Анґлії, ще перед війною чи в часі війни. Знаю тільки, що він підчас української державности повнив якусь дипльоматичну службу в Льондоні, і там, здається, вже на завше остав. В його особі українська суспільність втратила висококультурну людину, а українська кооперація дуже цінну теоретичну і практичну силу.

*

Значно раніше, як Петрушевич, почав працювати в кооперації покійний К о с т ь П а н ь к і в с ь к и й (1855 — 1915), як директор Краєвого Союза Кредитового (тепер »Центробанку«), але писати на кооперативні теми почав майже одночасно з Петрушевичом, в редаґованім ним »Економісті«, що почав виходити в 1904 р., як орґан Союза Ревізійного. Писав пок. К. Паньківський на найрізнороднійші економічні і господарські теми (по освіті він був аґрономом), менше під власним імям, а більше під ріжними псевдонімами. Найбільш улюбленими темами були кооперативні, а з усіх видів кооперації найбільше його притягав споживчий вид. З-під його пера вийшло чи не найкраще вияснення природи і зна-

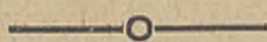
чіння споживчої кооперації. Є це стаття у віденському альманаху »Січ« з 1908 р., що зложилася з двох статей, первісно друкованих в »Економісті«. Цікаві можуть познайомитись з уривком з цеї статті в хрестоматії: »Ідеольоґія кооперації«, виданій Р. С. У. К.

З відійшовших від нас у кращий світ українських кооператорів покійний К. Паньківський був може найбільш ідейним суспільним діячем, велико прислужився він для культурного (довголітня праця в »Просвіті«) і економічного піднесення рідного народу і заслужив на те, щоб його шляхотна, добросердна натура і його праця не забулися...

*

Опозиційний настрій Петрушевича передавався й деяким молодшим кооператорам, серед яких великі надії подавав покійний Сидір Кузик (1885 — 1925). В часі студій на аґрономічному факультеті краківського університету, наткнувся він і на кооперативну справу, а прочитавши якийсь твір французького кооператора Жіда, став гарячим приклонником його кооперативної доктрини і почав сам цю доктрину пропаґувати на сторінках »Економіста«. Шукав місця для практичної праці і попав з початку до »Селянської Каси« в Чернівцях, а відтак до »Просвіти« у Львові, на посаду учителя господарства.

Кузик написав цікаву книжку »Про кооперацію її ідею і значіння для нас«, яка вийшла в 1909 р. перед Конґресом »Просвіти«, коштом Костя Паньківського. Крім аґрономічної праці багато уваги звертав і велике значіння надавав кооперації, багато читав з цієї области, часто писав на господарські і кооперативні теми в »Економісті« й інших орґанах. Мабуть у звязку з аґрономічною діяльністю перемінив свої симпатії від кооперації споживачів до кооперації продуцентів хліборобів. Дуже критично ставився до праці наших кооперативних центрів і часто виступав в устній а навіть писемній формі з ріжними проєктами реформ, які не завше лишалися без уваги. Обставини так склалися, що по війні Кузик пустився на приватного купця, йому фортуна якийсь час служила, але вмер, здається, бідаком. По нім лишилася згадана книжка про кооперацію, написана в дусі рочдельської ідеольоґії, зі становища наших національно-визвольних завдань, і сучасному кооператорові не зашкодить іноді заглянути до цієї книжки.

Оце булиб і всі »наші рочдельці« в минулому. Під їх ідейним впливом виховались значні кадри кооперативних працівників, що на Великій Україні створили були правдиву кооперативну республику в роках української державности, а в Галичині ще перед війною поклали поважні основи для пізнійшого, повоєнного розвою української кооперації, в більш совершенних формах і з більшими наслідками. Має цей рух багато ще недостач і щоб їх усунути, не завадить частіше згадувати про жертвенну працю та-

ких кооператорів, як Доманицький і заглядати до писань таких знавців кооперативної справи, яким був Петрушевич. Годилося б, щоб були перевидані важніші писання наших рочдельців, щоб появилися їх біоґрафії; хай би наш теперішній кооперативний світ знав, хто промощував для нього дорогу. **А. Жук.**

З ЧУЖОЇ КООПЕРАЦІЇ

Перші польські учнівські кооперативи

Коли я орґанізувала для дорослої міської молоді у Пщеліні освітню станицю у 1900 р. (урядово — »практичні городничі 11-місячні курси«), я оперла виховну сторінку на кооперативній ідеї та товариській самоуправі. Обі ті квестії з виховної ділянки були зовсім нові, як новою була рівнож справа виховання зрілої сільської молоді загалі. Відгомін кооперативної ідеї доходив до нас із заходу та будив великі надії у кругах поступової молоді у був. Конґресівці. Маркс чи Оуен? — ведено поміж собою стало дискусії. Маркс, — казали, — бажає змінити до теперішний капіталістичний устрій дорогою крівавої революції, легковажучи духове переродження людей до нового устрою.

Оуен любовю до людей та працею над їхнім вихованням бажає приготовити нових людей до нового устрою після упадку капіталізму. Обі дороги провадять до одної мети: — усунути кривду народніх мас.

Обі методи, і Маркса і Оуена мали серед мас своїх прихильників. На одно ми всі однозгідно годилися: треба стреміти до освідомлення та перевиховання молоді для нових форм життя, з невільників зробити людей вільних, з почуттям особистої гідности та рівних прав, громадян, які були б у кожній хвилі готові до жертв працею та життям для спільної ідеї. Це були наші молодечі мрії, які кожний з нас переводив у життя.

З таким наставленням, я почала орґанізувати Пщелін. Серед громади своїх учеників, я стрінулася з неменшим ентузязмом, як серед тодішньої тайної ґрупи моїх варшавських однодумців. Ідея співпраці ішла поруч з товариською самоуправою. Уже по упливі кількох місяців ми творили зєдинену ідейну ґрупу, людей — які знали до чого стремлять. Довгі зимові вечорі минали серед гутірок та дискусій. Молодь з великою цікавістю слухала, як гурток бідних анґлійських робітників, ідучи за вказівками Оуена, переводила його ідеї в чин; завдяки праці жертвенних одиниць в імя громадського добра, не жалуючи труду, сотворила орґанізацію спільного закупу продуктів першої потреби без помочі посередників.

*) Переклад ст. Z. Dziubińska- „Pierwsze spółdzielnie uczniowskie" (Społem ч. 9, 1936 р.).

Дальший розвиток цієї кооперативи, зріст числа членів, повставання нових філій, як пекарень та різні із власного кооп. фонду, та здобуття тою дорогоюкрім особистих ощадностей, ще й відсотків від закупів, які члени призначалина загальні виховно-просвітні цілі — усе те імпонувало молоді. Вона здавала собі справу із нужди на селі, із браку орґанізації збуту сільських продуктів, — тому бажала поширити і в себе ті гарні думки. Це бажання стало ще більше реальним, коли молодь довідалася, що ідеї ці не є вже у Польщі чужими, що у пруськім заборі є вже кредитові орґанізації, які дають можність рільникам здобути кредит потрібний кооперативною дорогою.

При кінці курсу 1900/01 рік з ініціятиви учнів повстав у Пщеліні перший товариський склеп на кооперативних засадах. Хлопці поскладали по 10 сотиків вписового і по 50 сот. на уділ — решту я дозичила, щоби гуртом закупити книжки та шкільне приладдя. Створили ми орґанізацію, опрацювали статут, взори до ведення книг, та поділили функції управи. Це було приготування для слідуючого курсу, для якого полишено крім статуту товариської самоуправи, щей статут та правильник кооперативного склепу. Усе майно склепу містилося на одній полиці нашої бібліотечної шафки.

Слідуючий річник уже від початку приступив до орґанізації та зложив по 10 сот. вписового та 1 рубель уділу. Нова орґанізація переняла довги враз із товаром від попередників. Праця ішла вже справніше, та склеп був відчинений два рази тижнево.

Кооперативна ідея входила помалу у життя громади; взаємовідношення, оперте на співпраці і розбудженню самостійної думки та ініціятиви у самоуправи, усе те посуває нас вперед, вказуючи великі завдання, які ждуть на сільську молодь. Недільні приїзди Едварда Абрамовского, його цінні ради й довгі ґутірки з хлопцями заохочували до студіювання відносин поміж людьми та до шукання нових доріг, до дорогої цілі. У своїй вірі в людей Абрамовський ворожив велику майбутність польському селу, судячи по здібностях та ентузіязмі Пщеліняків. Тодішний сільський часопис »Заранє« часто порушував справу кооперації у господарських справах, а враз із нею змінявся і ввесь напрям виховання.

Далі я приступила до зорґанізовання дальшого осередка, яким стала рільнича школа для дівчат у Крушнику. Тут уже кооперативна крамничка була відразу зорґанізована на більшу скалю. Це значить, що вже не одна полиця містила товари, але ціла шафа з поділом на товари писарські, ткацькі, споживчі та ин. Учениці вкладали по 20 сот. вписового та по 5 рублів уділу. (Цей уділ дівчата брали із шкільного вписового, яке привозили до школи; з кінцем року цей уділ звертався і за нього купували книжки і докл. антички та везли до дому). Обороти у крамничці збільшалися з кожнім роком. Крім члениць учениць купували у крамниці і учениці з дооколичних сіл. З початком кожного року роблено гуртові закупи до крамниці, щоби виказати ученицям поплатність набування товарів з першого джерела.

Надвишки йшли спочатку на покриття довгів, а коли довг сплачено, надвишки ішли на ріжні суспільні цілі.

У 1909 р. з ініціятиви членів перероблено стару кузню на дошкілля для околичних дітей, якими учениці опікувалися та виховували.

Склеп був отворений 2 рази в тижні. Сходини управи відбувалися раз на тиждень а Надзірної Ради раз в місяць. Раз в місяць відбувалися також ширші сходини члениць, щоби учениці вправлялися у веденню дискусії, провадженню протоколів та ин. Загальні Збори відбувалися чотири рази до року, щоби учениці зазнайомлювалися зі складанням білянсу.

Обороти в крамниці виносили в рр.:

1914	1052	„	64	„	1909/10	4275	„	75	„
1905/6	868	руб.	40	коп.	1910/11	4682	„	50	„
1906/7	1681	„	45	„	1911/12	3505	„	65	„
1907/8	2840	„	—	„	1912/13	4963	„	50	„
1908/9	3938	„	35	„	1913/14	5790	„	20	„

Резервовий капітал у товарі виносив 2.650 рублів, в готівці було коло 1.000 рублів — при розїзді учениць з початком війни у серпні 1914.

Для більшого заінтересування учениць кооперацією ми робили прогульки до сусідних споживчих кооператив, які повставали з кожним роком. На дальших прогульках ми відвідували кооп. молочарні, які селяни провадили у власних будинках. Вони звичайно розвивалися дуже добре. Молочарні давали значні користи селянам — ціни на молоко були добрі, завдяки молочарням підносилася годівля корів і череди, що було підставою дрібного доходу рільника. Адміністраційні видатки при провадженню молочарні були тоді мінімальні. Централі не стягали усього доходу молочарні і з доходів будовано народні доми, уділювано стипендії членським дітям і ин.

Так менше більше представлялася кооперативна праця у Пщеліпі та Крушнику перед війною.

Назагал кооперація в формі крамниць у народніх школах, ніколи не мала попертя своїх влад, будучи наперед під опікою Міністерства Рільництва а одночасно Міністерства Віроісповідань та Народ. Освіти.

Не було стремління, щоби приготовити учительство до вмілого провадження кооперативи, ані ніхто не влекшував у перших роках здобуття фондів на гуртовий закуп товарів. Так отже ведена кооперація, як її ведеться нині, не може захопити умів молоді. Не береться під увагу при вихованню ідеї співпраці. Вина лежить не по стороні вчительства, але шкільної влади. А шкода, бо нині школи достарчають по кілька тисяч освіченої молоді, яка могла би при відповіднім поставленню справи багато зробити для пропаґанди кооперації на селі.

Пер. І. К.

Кооперативні школи в Чехословаччині

Чеська і словацька Кооперація подбала про розбудову власного шкільництва; правда, акція ця не є зосереджена, а веде її окремо у свойому крузі ділання кожний відлам кооперативного руху. Цей рух в ЧСР, як відомо, пливе трьома руслами. Два русла широкі і масові, це є кооперація аґрарних кругів і кооперація робітничо-споживча, а третє русло вужче, це »Унія чехословацьких кооператив«, яка гуртує кооперативи ріжного типу, що ідеольоґічно тяготять до національно-соціялістичної партії (партія Кльофача — Бенеша).

Небавом після оснування держави, у 1919 році, з почину празького чеського хліборобського союзу „Ustřední Jednota hospodářských družstev“ за підмогою міністерства хліборобства була основана в Празі вища сільськогосподарська кооперативна школа. Вона тепер приміщена в »Домі Хліборобської Культури« дуже добре і доцільно. Установою завідує кураторія, в якій побіч трьох заступників міністерства хліборобства і чеської секції ради Краєвої Культури засідають представники »Центрокооперативи« (торговельної централі чеської і німецької с.-г. кооперації та трьох краєвих союзів сільсько-господарської кооперації). Школа удержується з власних приходів та з підмог міністерства хліборобства і кооперативних союзів. Учні складають оплату у висоті 450 корон ч. за цілий рік; незаможні можуть узискати звільнення. Навчання тягнеться від 1. вересня до 28. червня. Крім того в рямцях школи відбуваються окремі курси, як 14-денний курс для рахівників кредитових кооператив, окремі реферати, екскурсії і т. п. Число учнів на річному курсі обмежене до 32 осіб. Приймають абсольвентів середніх шкіл, вищих господарських і торговельних шкіл, далі урядовців і працівників кооператив з найменше 2-літньою кооперативною практикою.

Предмети навчання: а) кооперативні: історія кооперації, кооп. право, сіль. госп. кооперація, кооп. ревізія, наука про сіль. господарство; б) торговельні: книговедення, кореспонденція, стеноґрафія, писання на машині, товарознавство, торговельні рахунки і наука про торгівлю; в) економічні: наука сусп. економії, статистика, гроші і кредит, біржевництво, податки і оплати; г) мови: німецька мова і листування.

Метою школи є виховати відповідних працівників для місцевих сільсько-господарських кооператив, а також і практичним хліборобам дати потрібні знання про кооперацію. Натиск головний не на знання торговельної техніки, а в першій мірі на виховання учнів у правдиво кооперативнім способі думання. Отже особливу вагу привязується до кооперативної ідеольоґії. Від 1923 р. школа має права прилюдних шкіл.

Словацька с.-г. кооперативна школа. В осени 1936 р. основано в Братиславі, заходом словацьких с.-г. кооп. со-

юзів вищу кооперативну школу зі словацькою викладовою мовою. Це теж 1-річна школа, побудована на зразок празької. На удержання цієї школи дає субвенції теж край, Словаччина, маючи за те заступництво в кураторії школи. Окрім краєвої самоуправи в кураторії є ще заступники словацьких кооп. союзів: кредитового, сільськогосподарського і купецької централі »Нупод« ( ).

Чеська школа робітничої кооперації. Ця школа існує від 1929 року при центральнім союзі чеських робітничих кооператив (споживчих та інших) п. н. „Ustřední svaz čsl. družstev“. Ця школа не веде річного курсу, а тільки улаштовує що року ряд робітничих спеціяльних курсів, деякі з них на провінції. Деякі курси є вечірні, в порі найбільш відповідній для міського працюючого населення, деякі відбувають свої виклади лише по неділях. В Празі є тільки центральна управа курсів. За науку не платиться нічого, учасники поносять тільки кошти побуту і харчування.

Також сама словацька школа находиться у м. Сіллейні.

Обидві ці школи не мають прав прилюдних шкіл.

»Унія чехосл. кооперації« (націонал-соціялістичні кооперативи) удержує в Празі власну »Центральну робітничу школу«, а при ній є кооперативна школа. Вона веде два курси: один 2-річний і один 8-місячний, обидва курси є вечірні, получені з семинарами. Курси є в руху лише тоді, як є достаточне число слухачів.

Той самий союз зорґанізував від 1935 року »вищу кооперативну школу« в Братиславі. Вона приміщена в будові братиславського університету. Наука триває 2 роки, навчання вечірнє; в році є 220 годин науки. Окрім того семинарі, та спеціяльні курси ріжного типу. Число учасників обмежене до 50 осіб. Установа не має ніяких субвенцій, утримується з оплат учнів.

Німецька кооперація в Чехословаччині не зорґанізувала досі своєї кооп. школи; також не має такої школи і наше Закарпаття.

(За „Deutsch. Landw. Genossenschaftsblatt“).

СЕРЕД КНИГ

Лісова господарка сучасної Европи. Не тільки для спеціяліста-лісівника, але для кожного, хто цікавиться явищами сучасного господарського життя, розподілом природних багатств між країнами і народами та культурно-технічною інтенсивністю їх використання, — не може не бути цікавою одна нова книжка. Маємо на увазі повний статистичний річник видання Міжнародного Аґрікультурного Інституту в Римі —

Ціла низка цифрових даних характеризує надзвичайну ріжноманітність стану лісового господарства й лісового забезпечення европейських країн. Коли лісова площа Фінляндії і Швеції виносить 73,5% і 56,5% всієї території цих країн, то в Голяндії й Англії вона прирівнюється лише до 4,8% і 5,4%. Дуже неоднакова й сучасна продукційність лісів ріжних країн, що її можемо вирахувати на основі розмірів лісового користування: від 4—4,80 (Ні-

мечччина, Данія) до 0,38—0,16 (Еспанія, Греція) куб. метрів на 1 гектар річно. Ці та інші дані характеризують як природні можливості лісового господарства окремих країн, так і ступінь лісогосподарської дбайливости урядів та населення.

Дуже цікаві також цифри, що з них можна робити висновки про конюнктуральні зміни в стані лісового торгу, а, почасти, й промисловости. Нині, як то було і перед війною у 1914 р., найчільніші місця серед европейських країн, довозячих дерево, займають Англія (40%) і Німеччина (25%), а серед вивозячих дерево — Московщина, Фінляндія і Швеція (25, 20, 15%). З цифрових даних випливає, між іншим, що Польща в 1934 р. дала 7,8% европейського деревного експорту, хоч інші дані (щодо заліснення і лісового приросту) зовсім не говорять на користь її експортової позиції: за всіма коефіцієнтами лісового забезпечення вона не малаб належати до країн деревного експорту.

На европ. лісовім торзі не могла не відбитися загальна економічна кріза: після осягнення максимум (100) в рр. 1927—29 (про що можна довідатися з Річника за р. 1932) показник деревного торгу став падати і в р. 1932 спустився до мінімум (60—63); але від р. 1933 він починає зростати (74) і в р. 1934 підіймається до 84—86. До пожвавлення деревного торгу спричинилися, зосібна: Англія, що в 1934 р. вже перевищила свій деревний імпорт за рр. 1927—29 на 23%, та Німеччина, яка значно збільшила зосібна деревний експорт паперового дерева (що йде на целюльозу) — мабуть у звязку із зброєннями.

Цифри деревного експорту показують дуже виразно раптовий зріст експорту дерева з СССР по 1928 році — з 2.987 в 1928 р. до 7.422 тис. тон в 1930 р.

Про величезні загальні лісомеліораційні перспективи свідчить незаліснена лісова площа в Европі — коло 100 міл. га на 368 міл. га загальної лісової площі.

Не мало інших цікавих даних можна знайти в цім новім Річникові Міжнародного Агрономічного Інституту. Складаючися з таблиць »сухих« цифр з дуже скупими, лаконічними нотатками, він дає багато матеріялу, на основі якого можна не тільки створити ясний образ природніх лісових ресурсів окремих країн та стану европейського деревного ринку, але й завважити деякі загальні й локальні тенденції економічного порядку.

Поза короткою передмовою Річник поділяється на дві основні частини: загальні і спеціяльні таблиці. В першій знаходимо: 1) загальну статистику лісів і 2) статистику торговлі деревом за сортиментами і за країнами; у другій — 1) детальну статистику лісів ріжних країн і 2) детальну статистику торговлі деревом цих країн. Примітки подано у французькій і англійській мовах.

Лісова статистика ще й досі перебуває в дуже недосконалому стані. Причина цього полягає, головно, в надзвичайній ріжноманітності основного обєкта лісового господарства — лісу. За ліс уважають і гори, і прирічні левади, і болота, і кущі, і непоповнені зруби та ріжні пустки та ялові землі і лісову рідину, і ліс — однаково який — і густий, і рідкий. У деревнім торгу існують найріжніші номенклатури, найріжніші сортименти та ріжні одиниці міри. Тому дуже нелегко подавати світову лісову статистику в такому вигляді, щоб її дані були добре порівняльні між собою. Інша трудність при складенню лісостатистичних відомостей полягає у неоднаковій здеталізованості та повноті лісових статистик окремих країн. Очевидно, і в даній праці відбилися хиби й недосконалости лісової статистики: неоднакові вартости або й відсутність цифр лісового приросту, дані заліснення — за ріжні роки від 1919 до 1934), а деякі з цих даних і зовсім не мають дат, бо подаються лише дати самої анкети; неоднакова повнота даних щодо складу лісу, очевидно — велика приблизність деяких даних щодо лісових резерв, і т. ін. Це щодо статистики лісів. Значно докладніша статистика деревного торгу. Для ріжних країн тут подано докладні відомости за 1930—34 рр. для кіль-

кох десятків сортиментів лісового торгу із зазначенням лісових порід і екзотичних.

Редакція і співробітники поклали значну працю на впорядкування матеріялу та на проведення його до загальних одиниць, давши цим можливість порівнювати всі головніші моменти лісової господарської дійсности Европи. У цьому відношенні Річник 1933—35 р. корисно ріжниться від попереднього (1932). В статистиці головніших категорій торговельних сортиментів наведено аж потрійні дані: за вагою, за дійсним обсягом і за обсягом тої сировини, з якої вироблено ті чи інші фабрикати чи півфабрикати. Це значно полегшує використання матеріялів для тої чи іншої праці. Усі перераховання зроблено на основі певних коефіцієнтів. — Серед табличного матеріялу є деякі відомості і про Україну. З них довідуємося, що продуктивна площа лісів загального значіння на 1. І. 1934 на Україні виносила 2.277 тис. га, але з того вкрито лісом було лише 1.804 тис. га і відсоток заліснення, віднесений до лісів загального значіння, рівнявся 4.

З передмови довідуємося, що цю працю виготовлено під редакцією Ернста Пальґрена, головного редактора статистичного бюра, та за участи Нестора Смаль-Стоцького, аташе при цім бюрі. З великою приємністю приймаємо до відома, що ця праця є заслугою і нашого земляка п. Нестора Смаль-Стоцького. З цікавістю чекатимемо II. тому цієї змістовної праці — про позаевропейські країни.

Б. Іваницький.

»Господарська програма«. В січні ц. р. появилася на ринку економічної літератури книжка Романа Рибарського п. н. „Program gospodarczy"*), в якій автор старається виказати, що суспільно-господарський лад Польщі вимагає всестороннього розгляду в обличчі великих змін, які зайшли в останніх часах не тільки у всіх ділянках внутрішнього господарства, але й цілого світа.

В однім з розділів своєї праці автор довше задержується біля питання: чи слід оперти цей суспільно-господарський лад Польщі на власности приватній чи публичній, виказуючи водночас мізерні висліди пересадного етатизму, котрий вкрадається сьогодні в найменшу щілину народнього господарства.

Цей черговий опозиційний голос знаного в польськім громадянстві економіста проти безмежної інґеренції держави в ділянку економічного життя позволимо собі тут коротко зреферувати.

Засади державної економічної політики, якщо вони мають справді причинитися до відродження народнього господарства, мусять бути до певної міри відзеркаленням погляду громадянства на існуючий суспільно-господарський лад. Той лад на часовім просторі, в своїм розвоєвім ході, вагається між двома бігунами: приватною власністю і удержавленням.

Якщо підставою суспільно-господарського ладу є приватна власність, то народнє господарство є тоді комплєксом проваджених на власний рахунок господарств, а ціни є випливом змінчивої ринкової конюнктури, при існуванні приватно-господарського зиску. Інакше мається справа в ладі, побудованім на публичній власности, коли то ціна є згори узалежнена від державного примусу, а адміністрація поодинокими господарствами спочиває в руках держави.

З ріжних, густо часто політичних причин, заводять держави в себе один або другий лад. Провідною зіркою на тім шляху може бути для них ідея соціяльної справедливости, або тверда конечність скріплення оборонної сили держави.

Стан посідання держави в гірництві, у вуглевім, нафтовім, сільнім, желізнім копальництві, в хемічнім промислі, текстильнім і деревнім з кожним днем зростає. Удержавнення кредиту робить також значні поступи. Видавалося би, що змагання держав до опанування щораз інших промислових ділянок є по-

---

*) R. Rybarski: „Program gospodarczy". Warszawa, 1937, str. 150, ціна зл. 4.—.

диктоване якимись казковими прямо приходами тих підприємств, котрих продукти є заосмотрені в державно-монополевий знак.

Так воно не є. Залишаючи на боці крикливі випадки короткозорого, до певної міри марнотравного ґаздування в публичних підприємствах, треба підчеркнути, що по більшій части ті підприємства дефіцитові і не дають навіть достаточного опроцентування їхнього основного оборотового капіталу. Внаслідок такого стану річи нема наразі підстав до твердження, немов би публичні підприємства були збірником здорових, творчих, продукційних сил; вони ті сили радше ослаблюють безпосередно через дефіцити, посередно через затіснювання і підкопування приватної підприємчивости.

Кошти виробництва в публичних підприємствах є о много вищі, ніж у приватних, з огляду на труднощі послідовної контролі. Приватний підприємець працює на своїм, день і ніч береже свойого майна; урядник завідує чужим добром, його треба пильнувати, творити коштовний контрольний апарат, щоби поставити на якийсь час греблю проти ріжного роду надужиття[1]).

А дальше, отяжілість, брак ініціятиви — це два невідлучні товариші публичного господартва. Приватна одиниця, кермована жадобою зиску більш ризикує, хапається інтересів, на яких може багато заробити, або всьо стратити. Державний урядник дрожить мов осиковий лист на саму можливість утрати посади, боїться відвічальности, а звідсіль виплиає брак рішучости в полагоджуванні негайно сприяючих справ.

Держава як орґанізація влади — це орґанізація політична. Без огляду на те, який буде в державі правно-політичний лад, завсігди добір людей на чолові місця в публичних підприємствах є зависимий від чинника суто політичного. Аджеж ходить про те, щоби там сиділи »свої« люди, безогляду навіть на їхню фахову освіту й особисті кваліфікації.

Все те промовляє за влучністю твердження, що дійсно державні підприємства не творять безпосередно нових капіталів з уваги на їх нерентовність. Навіть дохід монополевих публичних підприємств може бути квестіонований, бо ж правдиве його джерело лежить нігде інде, як тільки в оподаткуванні.

Не можна сказати, щоби польська держава мала зректися ведення яких будь публичних підприємства. Таке домагання не видержує критики (пр. хто купить залізниці? і т. д.). Автім існують деякі ділянки продукції, в котрих господарство держави є навіть бажане (прим. ліси).

Дуже часто в обороні етатизму видвигається думку про залежність великого промислу від заграничної фінансієри. Тому в імя економічної независимости держави, вона є зобовязана взяти керму великого промислу в свої руки. Не є вже таємницею, що того рода акція вимагає величезних капіталів і то в чужих валютах. Хочби й держава перейняла чужі підприємства за безцінь, всежтаки була би змушена признати на оборотовий капітал цілі сотки міліонів золотих.

Звідки їх взяти?! Якщо їх нема в краю, то треба затягнути заграничну позичку і платити в таких випадках солені відсотки. В тім випадку нічого не зміниться у залежности держави від чужого капіталу.

Твердження, що одинокою дошкою ратунку в тій ситуації є удержавнення чужого промислу — на думку автора — це ознака слабої віри в господарські сили народу. Сьогодні в цілім світі ведеться затяжна боротьба за ринки збуту. Позаевропейські потуги (пр. Японія) зраджують в тім напрямі величезну підприємчивість. Хто в тій борні не здобудеться на максімум екстензивних сил, той мусить капітулювати.

Не можна погодитися з думкою, щоби державний промисл, виключаючий приватну ініціятиву, після такого сумного досвіду минулого й сучасного, міг відограти ролю пі-

[1]) Цей старий арґумент можна би вже залишити: нині всі більші приватні підприємства послуговуються урядничим персоналом на рівні з державними, кооперативними, муніципальними і т д. — Редакція К. Р.

оніра в процесі творення нового господарського ладу в Польщі.

Суспільно-господарський лад, обоснований на приватній власности — кінчить свої міркування проф. Рибарскі — мимо своїх життєвих недомагань, котрі треба на кожному кроці поборювати, може бути найкращою формою творення нових капіталів, які Польщі такі потрібні.

Ми передали вірно хід думок автора, не входячи в їх оцінку й розбір. **Е. Капшій.**

I. Aseńko i A. Grodzicki: Kontrola finansowa. Warszawa 1937. Накладом міс. »Банк« у Варшаві (Новий Світ, 7) появилася поважна праця названих авторів, призначена головно для ревізорів; однак є вона варта, щоби зі змістом її познакомилися всі, кому є повірене яке небудь підприємство — торговельне, промислове чи банкове.

Автори перебуваючи в Анґлії як експерти-ревізори банків і торговельно-промислових підприємств, вложили в це видання багато праці, щоби поширити і в Польщі ті методи, якими працює захід. Зібраний ними матеріял є обильний, кожна рахункова орудка, яка приходить в книговодстві чи білянсі, є в приступній формі, фахово, обговорена й насвітлена так з додатної, як і відємної сторони.

Після вказівок авторів, кожна контроля або провірка підприємства чи товариства не повинна обмежуватися лиш до механічної провірки, а повинна бути річева, фахова й безоглядна та входити в суть справи; бо лиш така контроля може причинитися ев. до оздоровлення підприємства чи охоронити його від злих наслідків. Так ставляться до провірок на Заході, не вважаючи їх за щось примусове, як немилий тягар, а навпаки дивлячись на неї як на авторітативну співпрацю. Її високо цінять і поважають.

Щоби завданням так зрозумілої контролі відповісти, повинні всі, що мають до діла з тими справами, своє знання доповнити і поширити. І ось тут з видатною допомогою прийде їм без сумніву праця, про яку в нас мова.

Не мусимо хіба ще зайвий раз підкреслювати, що лише озброєні всестороннім знанням справи ревідуючі орґани можуть здобути бажаний авторитет і послух для своїх компетентних і річевих заваг. В противному випадку — всі їх помічення ніколи не будуть позбавлені прикмет аматорства, що лише обнижуватиме вартість цілої їх праці

Переповідати цілий багатий зміст, наводити, хоч би для прикладу, з цілого багатства практичних вказівок і примірів найбільш характеристичні й переконуючі — річ немислима та й зайва; тим більше у такій короткій згадці, як ця, завданням якої є лише: звернути увагу наших заінтересованих чинників на працю пп. І. Асенка й А. Ґродзіцкого. Ми певні, що всі особи й установи заінтересовані справами фінансової контролі постараються набути названу вгорі пожиточну книжку, видану солідно, на доброму папері та в тривалій полотняній оправі. Про вартість рідкої на книгарському ринку того роду новинки говорить і те, що, видана в початку цього року, вона в протягу кількох місяців була вже розібрана; рештки видання на вичерпанню. Треба сподіватися, що незабаром появиться нове дешевше й тому приступніше для ширшого круга читачів видання.

І. Стернюк.

Ing. Dr. Edward Reich: Die Tschechoslowakische Landwirtschaft. Berlin, Verlagbuchhandlung P. Parey, 1935.

У названій книзі автор подрібно розглядає всі питання сільського господарства в Чехословаччині, починаючи від природних та господарських умовин виробництва та кінчаючи даними про розвиток сільського господарства Чехословаччини і вартість його продукції в повоєнім часі.

У відділі про природні господарські умовини виробництва автор говорить м. ін. про розподіл земельної власности в республіці та детайльно зупиняється на наслідках земельної реформи в країні.

Автор наводить дуже цікаві порівнюючі дані щодо цін сільсько-господарських та промислових ви-

робів. Цікаві його міркуваннння відносно сільського населення; а звертають на себе увагу теж його міркування про хатнє виробництво в сільському господарстві, про перенаселення і його значіння для сільського господарства в звязку з робітничим питанням на селі. Автор зупиняється далі на приватних сільсько-господарських організаціях, що провадять господарку, згадує про ріжні системи виужиткування землі в чехословацькій республиці; подрібно трактує і оцінює ролю в господарстві ріжних рослин, які культивуються в сільському господарстві Чехословаччини; намічує шляхи провадження бажаної політики в ціли заведення в майбутньому продукції поодиноких плодів земних. Окремо говорить автор про ролю скотарства в сільсько-господарській промисловости. Він уважно досліджує дані, що дозволяють судити про наявність чи відсутність конкуренції між заходом та сходом в сільськім господарстві республики, при чому приходить до висновку, що ці дві частини республики не конкурують між собою в царині продукції та збуту, але майже у всіх галузях економічного життя взаємно доповнюють одна другу.

Спеціяльний розділ автор присвятив основам поступу сільського господарства в Чехословаччині, між якими головне місце займає сільсько-господарська освіта. Це останне питання розроблено автором надзвичайно ретельно, майже з любовю. Слід признати, що наслідки, які осягнула Чехословаччина в царині сільсько - господарської освіти дійсно заслуговують на увагу; вони далеко випереджують те, що можна констатувати в цій царині в инших високо культурних країнах. Автор підкреслює також поважні успіхи, осягнуті чехословацькою сільсько-господарською кооперацією; застановляється над її великанською ролею в розвитку сільського господарства республики та наводить дані, що свідчать про швидкий зріст ріжних видів сільсько-господарської кооперації в Чехословаччині протягом останніх 10—20 років.

Скорочення, переведені автором у німецькім виданні, не торкаються, одначе, змісту основних відділів книги, а є лишень наслідком бажання сконцентрувати у німецькім виданню все, що є найважніше для швидкої орієнтації і для вироблення собі ясного погляду на предмет в найкоротшому часі.

Книга д-ра Райха заслуговує пильної уваги всіх тих, що цікавляться сільським господарством і його успіхами в Чехословаччині. Побажаємо ж щиро їй широкого розповсюдження. **С. Бородаєвський.**

З ПРЕСИ і ЖИТТЯ

Проти клеветницької кампанії. Систематичне оклевечування кооперативної орґанізації, що було насушним хлібом ґазети п. В. Воробця »Нове Село«, буде мабуть — хоч на якийсь час — задержане. Процес, що його виточили кооперативні установи редакторові »Нового Села« за клевету, покінчився його засудженням. Кооперація мусить хапатися навіть такого засобу самооборони, коли з нею воюють такими неетичними засобами.

Пригадуємо, що у відомій серії своїх статтей на тему »Кооперативний капіталізм чи приватники«, та »Хто руйнує кооперацію«, »Нове Село« закинуло — без наведення ніяких доказів — цілий ряд громадянських прогріхів, як кооперації як цілости, так особливо її »проводові«.

Окрім наведених інсинуацій про (видумані) причини »замалої« інтенсивности в розбудові кооперативних централь, які дали безпосередню притоку до процесу, у статтях Н. С. ми читали ще такі грубо демаґоґічні вигуки, як те, що за манкарство на »низах« винен провід на горі (!) — що рівнялося моральному виправдуванню злодіїв народнього добра; демаґоґію, що, мовляв, тільки (бідних, нещасних) сільських манкарів переслідується, а на верхах їх покривається і т. д.

Читали ми там і таке: »у наших

кооперативах дбають не про те, щоби члени мали користь з кооперативи, але щоби кооператива мала користь з членів«. Великі, мовляв, капітали, що їх нагромадили »собі« централі — це »кривда села« і т д.

Не залишено без ласкавої уваги, очевидно, й преси, зокрема »Кооп. Республики«, теж одного з »руїнників кооперації«. Про »Кооп. Республику« ми довідалися з »Нового Села«, що вона: »місячник цей так редаґований соціялістичним аґітатором, що товчеться в ній мов у ступі воду жидівські соціялістичні теорії«.

Усякі сотворіння ходять по світі...

На господарському розпутті«. Це господарське розпуття — це відома українська ділемма: кооперація чи приватництво? (Кажемо — українська, бо де інде такої дискусії взагалі не ведеться. Там є кожному самозрозуміле, що для того, хто чує себе як небудь визискуваним, є дорога до кооперації відповідного типу, а хто шукає зарібку чи зиску шляхом оснування приватного підприємства, той його відкриває, без яких небудь довгих теоретичних розважань).

Отже на тему »на господарському розпутті« появилася стаття п. Зиновія Книша в львівському тижневику »Голос« (ч. 9 і 10). Ця стаття замітна тим, що займає в цій справі здецидоване становище (чого не можна сказати прим., про серію статтей п. О. Бойдуника). Її автор дає кооперативній формі першенство перед приватницькою, коли ходить про наш загально-національний інтерес та розбудову народньої культури. Зокрема розглядає це питання під кутом: котра форма краще надається для українізації міст, бо цю справу він уважає в теперішній час найбільш пекучою.

Автор аналізує мниму перевагу приватного підприємства над суспільним, яка, мовляв, коріниться в особистім заінтересуванні купця своїм підприємством (момент еґоїзму — відсутний в кооперативній формі). Він пише:

»Та невже ж тільки еґоїзм був рушійною силою в людській історії? Невже ж тільки йому можна завдячити поступ у людській історії? Невже ж нічого не значить посвята, жертва життям і майном во імя не власного вузького інтересу, але за краще майбутнє цілої національної спільноти? Киньте оком назад, а побачите, що саме найбільш героїчні вчинки довершувалися не з еґоїстичних, а з глибоко ідейних мотивів«...

»...Голий еґоїзм зажене людину завжде туди, де матиме можливість лекшої наживи, всміхатисьме принада легкого, вигідного життя, або лекшого поборення життєвих труднощів. Ось чому купець не вивісить жовтоблакитної вивіски, не дасть чисто-української вивіски, не вивісить двомовної вивіски, а вишукуватиме всякі „Genève", »Вікторія«, Ата, Атмо, Мота, Тамо, Отам, Мата і т. д., бо він шукає зиску і тільки тим вяжеться«.

»..Але кооперація має в собі отой невидний, одначе самозрозумілий етос, що не дозволяє їй посунутися дальше поза означену межу«.

Автор вірить в те, що кооперація, хоч тепер хвилево занята головно селом, поверне назад у місто; мусить повернути і крий нас Боже, коли б не мала повернути«, бо »кожне кооперативне діло в місті, це животворне впорскнення здорової крови в наш національно- господарський орґанізм«.

Закінчує таким узагальненням, яке вже виходить поза проблему українізації міст:

»На здоровій кооперативній базі щойно можливе творче й успішне змагання одиниці: без цього вона метеор, що блисне, красою своєю захопить, але вкінці безслідно пропаде в просторі«.

Автор не брав під увагу того великого діла, що його робить кооперація б е з п о с е р е д н ь о — підносячи господарсько наші збідовані народні маси, даючи їм почуття більшої матеріяльної певности та скріплюючи їх покупну силу, як консумента дібр культури; не згадав також величезного виховного значіння кооперації як масової школи господарської (та й чи тільки господарської?), самоуправи народу, як щоденного тренінґу суспільних орґанізаторів і т. д.

ГОСПОДАРСЬКА ХРОНІКА

Оплатність годівлі безріг при теперішніх цінах. (Два вироби учасників кооп. курсу в Олесничах, пов. Любачів). Подано у тій формі, в якій учасники курсу задачу виробили).

I. Обчислення.

Зміст:	Прихід.	Розхід.
куплено 10 поросят		100,—
бульба за I. піврік (по 40 кґ. денно)		218,40
опал за I. піврік (по 20.— зл. сяг)		60,60
опал за II. піврік		90,90
бульба за II. піврік (по 75 кґ. денно)		409,50
ґрис і полова (по 4 сотн. на штуку)		440,—
обслуга по 0,90 денно		292,—
стелення (3 вози)		45,—
за помиї і т. д.		15,—
продано 10 свиней по 165 зл.	1650,—	
гній	140,50	
разом	1790,50	1671,40
достава і ріжні видатки		85,—
чистий дохід		34,10
	1790,50	1790,50

Увага: Автор обрахунку не поставив між видатки % від вложеного капіталу!

II. Обчислення.

	Прихід.	Розхід.
1. I. 1936. господар позичив	100,—	
1. I. заплатив % за рік		12,—
1. I. купив 10 поросят		88,—
обслуга за рік		288,—
картофлі, 5 кґ. денно по 3 ґр. кґ.		547,50
ґрис по 2 кґ. денно по 12 ґр.		876,—
Опал денно 20 ґр., за рік 2 сяги дров		73,—
продано: 5 шт. свиней а 150 кґ. по 0,80 зл.	600,—	
продано: 5 шт. свиней а 180 кґ. по 0,90 зл.	810,—	
зворот позички		100,—
страта	474,50	
	1984,50	1984,50

III. Обчислення.

господар купив порося	10,—
21,60 сотн. бульби по 3,— зл.	64,80
4 сотн. ґрису по 12,50 зл.	50,—
хід коло безроги по 20 ґр. денно	72,—
разом видатки	206,80
по році продав за	193,20
страта	13,60